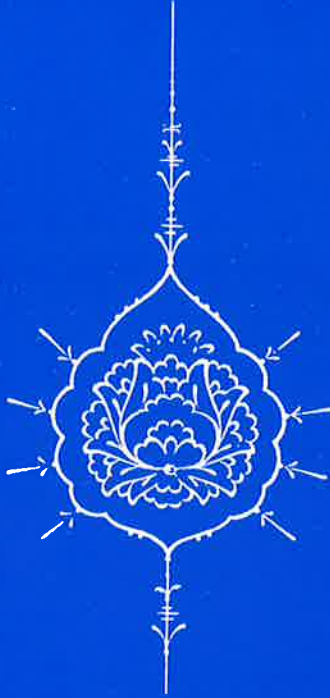

İLMÎ ARAŞTIRMALAR

Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri

İstanbul 2001. **12**

MUHAMMED ES-SEMERKANDÎ HAKKINDA İKİ ARAŞTIRMA

Ayşe Gül SERTKAYA*

Avustralya Millî Üniversitesi (Canberra)'nden Igor de Rachewiltz "The Mongolian poem of Muḥammad al-Samarqandî [Muḥammed es-Semerḳandî'nin Moğolca bir şiiri]", (*Central Asiatic Journal*, 12, (1969), s. 280-285) adlı bir makale yayımladı.

Bir yıl sonra Londra Üniversitesi'nden Tourkhan Gandjei "Was Muḥammad al-Samarqandî a polyglot poet? [Muḥammed es-Semerḳandî çok dilli bir şair miydi?]", (*İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XVIII, s. 53-56) başlıklı yazısı ile aynı konuyu yeniden işledi.

Aşağıda Rachewiltz ile Gandjei'nin makalelerinin tarafımdan yapılan Türkçe tercümeleri verilmektedir. Rachewiltz'in makalesindeki Fransızca iki pasanın Türkçe tercümesi değerli meslektaşım Mehmet Zeren tarafından yapılmıştır.

Yine iki yazarın makalelerinde işlemedikleri Muḥammad es-Semerḳandî'ye ait aşağıdaki ketebe kaydının transkripsiyonu ve Türkçe tercümesi de değerli meslektaşım İsmail Güleç tarafından yapılmıştır.

Her iki meslektaşına da yaptığım tercümeleri tamamlayıcı katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

ketebe kaydı

ve ketebehu el-'abdü, er-râcî, rahmeten rabbehu ve 'avfuhu ve ğufranuhu ve keremuhu, Muḥammed bin 'Umar bin Ḥasan bin Maḥmûd bin 'Abd ü'l-'Azîz es-Semerḳandî el-ma'rûf Muḥammed Bahşî bi-Mardini'l-maḥrusatî fî târîhi cumadiye'l-âhir senetün erba'a ve işrîn ve seb'a mie. rahîme'llâhu men yerḥamü ilâ Kâtibihi ve 'affa'l-lâhu 'anhu ve li-sâiri'l-müslimîn. âmîn rabbü'l-'âlemîn. [Onu, rabbinin rahmetine, avfına, merhametine, bağışlamasına ve keremine ihtiyacı olan kulu, Muhammed Bahşî adı ile bilinen Abdü'l-Azîz oğlu, Mahmûd oğlu, Hasan oğlu, Ömer oğlu Muhammed, 724 yılının Cemaziyel-âhîrinin ilk günlerinde, Mardin şehrinde yazdı. Yazanına ve diğer Müslümanlara Allah rahmet etsin ve bağışlasın. Âlemlerin rabbi duamızı kabûl eyle].

* Yard. Doç. Dr., İ. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

MUHAMMED ES-SEMERKANDÎ'NİN MOĞOLCA BİR ŞİİRİ*

Igor de RACHEWILTZ

Muhammed es-Semerkindî'nin şiirlerini Cuveynî'nin *Tâ'rîh-i Cehân-guşâ*'sının 14. yüzyılda yazılan bir kopyasında ilk tespit eden, Fransız âlimi ve aynı zamanda Bibliothèque Nationale'in Doğu Yazmaları Bölümünün eski Müdürü olan¹ Edgar Blochet (1870-1937)'dir.

Blochet, 1910 yılında yayınladığı *Introduction à l'Histoire des Mongols de Fadl Allah Raşid ed-din* adlı kitabında belirtti ki:

Je possède même un manuscrit du *Djihan-koushai* d'Ala ed-Din Ata Mélik qui a été copié en la 700e année de l'hégire et dont le text est corrompu au point qu'il est pratiquement inutilisable, son seul intérêt est qu'un copiste, qui avait d'ailleurs une très belle main, Mohammed ibn Omar ibn Hasan ibn Mahmoud Abd el-Ghaffour el-Samarkandi, connu sous le nom de Mohammed Bahşi, s'est amusé, a Maredin, au commencement du second mois de Djoumada 724, à écrire, sur l'un des feuillets restés en blanc de cet exemplaire, des vers de sa composition dans les quatre langues qui étaient en usage à cette époque dans l'empire d'Iran.² [Bende, Ala e'd-din Ata Melik (Cuveynî)'nin bir *Cihân-kuşây* yazması dahi mevcut, bu yazma hicretin 700. yılında istinsah edilmiştir, metni pratik olarak kullanılmayacak derecede yıpranmıştır, bunun bizi ilgilendiren en mühim tarafı, Muhammed Bahşi adıyla tanınan Muhammed bin Ömer bin Hasan bin Mahmûd Abdü'l-Gafur es-Semerkindî adında, öncelikle belirtmek lâzım gelirse, çok mükemmel bir edebiyat melekesine sahip olan bir müstensihî olmasıdır; bu kişi 724 yılının Cemaziyel-âhir ayının başlarında bu nüshanın elimize ulaşabilen temiz kalmış bir kaç yaprağına, o devirde İran İmparatorluğu'nda kullanılan dört dilde de yazılmış nazım eserlerini kaleme almak amacıyla bir müddet Mardin'de vakit geçirmiştir].*

Blochet, yukarıdaki ibârede es-Semerkindî'nin dört dildeki şiirlerini ihtiva eden *Tâ'rîh-i Cehân-guşâ* yazmasının kendi elinde olduğunu söylemektedir. Aslında, yazma, son yüzyılın (19. yüzyıl) sonlarına doğru M. Edm. Blanc tarafından Bibliothèque Nationale'e hediye edilmiştir.³

* Igor de Rachewiltz'in bu makalesi (*Central Asiatic Journal*, 12, (1969), s. 280-285)'teki "The Mongolian poem of Muḥammad al-Samarqandî başlıklı İngilizce aslından Türkçeye Ayşe Gül Sertkaya tarafından çevrilmiştir.

1 E. Blochet hakkında bk. *Türkbilik Revüsü - Revue de Turcologie*, III, 2 (1938), s. 2020-2024.

2 *Introduction à l'Histoire des Mongols de Fadl Allah Raşid ed-din* (= "E. J. W. Gibb Memorial" Series, Vol. XII) (Leyden-London, 1910), s. 117.

* Blochet'den iktibas edilen Fransızca metni Türkçeye meslektaşım Mehmet Zeren çevirmiştir. Kendisine teşekkür ederim. (AGS)

3 M. Edm. Blanc, 1875 ile 1897 yılları arasında, Bibliothèque Nationale'e birçok yazma kitap hediye etmiştir. 1897'de verdikleri 2 Türkçe 22 Arapça ve 34 Farsça elyazmasıdır. Bu Farsça yazmaların arasında, Blochet'nin bahsettiği *Tâ'rîh-i Cehân-guşâ*'nın bulunduğu görülmektedir.

Bu yazma, daha sonraları fişlenmiş ve Blochet'nin 1934 yılında yayımlanan *Catalogue des Manuscrits Persans* adlı kitabının dördüncü cildinde de tavsif edilmiştir.⁴

Blochet'nin bu tavsifinden öğreniyoruz ki yazma:

“se trouvait à Mardin (ماردين), dans les états du sultan mongol Abou Sa'id, en l'an 724 de l'hégire (1324), et son possesseur, Mohammed ibn 'Omar ibn Hasan ibn Mahmoud ibn 'Abd el-'Aziz el-Semerkindi, surnommé Mohammed Bahşı, le 1er jour de mois de Djoumada second de cette année (26 mai 1324), a écrit, à la fin du premier tome, aux folios 237 verso et 238 recto, des vers en arabe, en persan, en ouïghour et en mongol; ce personnage n'est nullement le copiste du manuscrit; il fut manifestement un fonctionnaire de l'administration de l'empire mongol, comme l'indique son titre de bahşı; des vers arabes de sa main se lisent également au verso du dernier feuillet”.⁵

[Hicret'in 724. (1324) yılında Moğol sultanı Ebû Sa'id'in hakimiyeti altındaki ülkelerden birisi olan Mardin'de bulundu, onun sahibi Muhammed Bahşı lakaplı, Muhammed bin Ömer bin Hasan bin Mahmûd bin Abd e'l-Azîz el-Semerkindî idi. Bahşı bu yılın Cemaziyel-âhir ayının birinci günü (26 Mayıs 1324), birinci cildin sonuna, varak 237b ve 238a'ya, Moğolca, Uygurca, Farsça, Arapça mısralar yazmıştır; bu kişi sadece yazmanın müstensihi değildir, O aynı zamanda, “Bahşı” unvanından da belli olduğu üzere, alenen Moğol İmparatorluğu'nun idarî bir memuru idi. Onun elinden çıkmış Arapça mısralar son varığın ön yüzünde okunabilir].**

Blochet'nin es-Semerkindî'nin şiirlerinin bahsinden sonra, birçok mongolist, çalışmalarında, Moğol şiirlerine temas etmiş ve Semerkandî'nin bu şiirlerini, Eski Moğol yazı diline ait yayımlanmamış mühim örneklerin arasında göstermişlerdir.⁶

Yakın zamanlarda Paris'e yaptığım bir ziyarette bu Farsça yazmayı inceleme fırsatını buldum ve yazmanın ilgili sayfelerininin fotokopilerini aldım.⁷ Arapça,

4 E. Blochet, Bibliothèque Nationale, *Catalogue des Manuscrits Persans*, IV, No. 2018-2481 (Paris, 1934), 253-254. s. *Tâ'rih-i Cehân-guşâ*'nın yazması yalnızca 1930 tarihinde kaydedilmiştir.

5 *Catalogue*, s. 254.

** Blochet'den ikibas edilen Fransızca metni Türkçeye meslektaşım Mehmet Zeren çevirmiştir. Kendisine teşekkür ederim. (AGS)

6 Bk. (1) B. Ya. Vladimircov, *Sravnitel'naya grammatika mongol'skogo pis'mennogo yazıka i khalk-haskogo nareçiya, Vvedenie i Fonetika* (Leningrad, 1929), s. 34-35, No 9.No 1, sahife 35'te, Vladimircov 1931 yılında M. Blochet'nin nazik müsaadesi ile şiiri gördüğünü ve kopye ettiğini, söylemektedir, fakat benim bildiğime göre üzerinde hiç çalışmamıştır.

(2) L. Hambis, *Grammaire de la langue mongole écrite (Première partie)* (Paris 1945), s. 92;

(3) N. Poppe, “Stand und Aufgaben der Mongolistik”, *ZDMG*, 100 (1950), s. 58 ve not 2.

7 Yazmayı ortaya çıkarmakta ve kaynağı hakkında bana bilgi toplamakta yardımlarından dolayı, Doğu Yazmaları Bölümü Müdiresi Bayan Marie-Roberte Guignard'a ve maiyetindekilere çok müteşekkirim. Orijinal katalog numarası 2312 olan yazmanın şimdiki seri numarası Sup. Pers. 2018'dir.

Farsça ve Uygurca beyitler sahife 237b'de (Levha 1), Moğolca şiir ve ketebe sahife 238a'dadır. (Levha 2)⁸

Sadece üç satır ve toplam 12 kelimededen oluşan Moğolca metin Uygur-Moğol harfleri ile yazılmıştır ve Uygur-Moğol yazmaları için karakteristik (*ductus*) ketebe kaydını ihtiva eder. Metnin bu üç satırı 1., 3. ve 4. satırlarında birbiri ile aliterasyonlu olan dört mısrayı ihtiva ediyor. Dörtlüğün bir başka poetik özelliği de fiil sonlarının tekrarlanmasıdır. (Burada şimdiki zaman eki *-yu/-yü*) 1., 2. ve 4. mısralarda tekrarlanmıştır.⁹

Biricik noktalama işareti ise ilk iki mısraı son iki mısradan ayıran noktadır.

İmlâ söz konusu olduğunda bilinmelidir ki yazar *n* ve *ğ* harflerini ayırmak için özel işaretleri daima kullanır. İlk şiirde *nigen*'in *n*'si tek istisnai durumdur. 3. şiirdeki *biligün* yerine *bilgün* kelimesi aykırı bir imlâdır.

Kelime hazinesi açısından bakıldığında sadece 2. mısradaki *göger* kelimesi biraz ilgi uyandırıyor.

Washington Seattle Üniversitesi Uzak Doğu ve Slav dilleri ve Edebiyatları bölümünden Prof. Nicholas Poppe'nin nazik izniyle aşağıda iktibas edilmiş olan metnin doğru okunuşu ve kıymetli mütalaaları¹⁰ için medyunu şükranım.

Transkripsiyon
1. *bilig*¹¹ *nigen dalay*¹² *buyu*
2. *göger*¹³ *tendeçe qariyu*¹⁴

Tercüme
Bilgi bir denizdir,
Güher onun önünde çekilir

8 “Muhammed Bahşı” mahlası ile tanınan yazarın isminin tamamı, ketebede Muhammed ibn ‘Umar ibn Hasan ibn Maḥmūd ibn ‘Abd el-‘Azīz el-Semerḳandī şeklinde kayıtlıdır. (Blochet önce “el-Ghaffour” şeklinde okuduğunu daha sonra *Catalogue*’da “al-‘Azīz” olarak düzeltmiştir).

Şiirlerin yazılma tarihleri: I Cemâziye'l-âhîr 724 (26 Mayıs 1324); ve yazarın Tanrının kutsamasını istediği her zamanki formül vb. Yazmanın 1a sahifesine yapııştırılmış olan ilâve sahifenin bir kısmında es-Semerḳandī tarafından Arap harfleri ile yazılmış bir takım yazılar mevcuttur. (Cuveynî'nin metni sahife 1b'de başlar). Sahifenin üst sağ köşesinde Uygur harfleri ile yazılmış ve *kan ülü* (?) kelimelerini andıran iki kelime mevcuttur. İkinci kelime çok silik olup neredeyse okunamayacak haldedir.

9 Moğol şiirindeki fiil şekillerinin tekrar ve alliterasyonları üzerine bk. John R. Krueger, *Poetical Passages in the Erdeni-yin Tobçi*, the Hauge, 1961, s. 16 vd.

10 Bana yollanan 15 Haziran 1967 tarihli mektubun içeriği.

11 *bilig* (<uyg. aynı yer.) ‘akıl, zekâ, bilgi, ilim’. Bu terim için bk. J. Kowalewski, *Dictionnaire mongol-russe-français*, II, Kasan, 1844-1849, s. 1142b; krş. S. E. Malov, *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pismennosti*, M.-L., 1951, s. 371.

12 *dalai* ‘deniz, okyanus’. Bu kelimenin yan anlamları için bk. A. Mostaert-F. W. Cleaves, “Trois documents mongols des Archives secrètes vaticanes”, *HJAS*, 15, 1952, s. 452-491-492.

13 Bu Moğolca olmayan kelimeye bakıldığında, Prof. Poppe (15 Haziran tarihli mektubunda) şöyle yazar: Bu Farsça *gevher*dir; genel transkripsiyona göre, bu *gauhar* veya *gohar* ‘kıymetli taş, cevher, mücevher; aynı zamanda ‘esans, kıymetli madde’, ek olarak: söz konusu Farsça kelime گهر olarak yazılır. Moğolca Bu ya ya da dir. 2. durum söz konusu ise, bu *govgar* olmalıydı, *h* yerine *ğ* ile yazılmalıydı. Mektup ta *h* daha sonra görülmüştür. “Farsça *gohar*, *gauhar* için F. Steingass’a bk. *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, 4. baskı (Londra 1957), s. 1106a. Bu

3. *bilgün*¹⁵ *yosuni*

Bilimin kanununu

4. *biligtü kümün medeyü*

Bilgin adam bilir.

Semerikandî'nin Arapça ve Farsça şiirleri bu yazıya alınmamıştır, ancak bu dillerde şiir yazan bilginlerin dikkatini çekeceği umulur. El yazmasının 237b sahi-fesinin sonundaki Uygurca iki satır için, Prof. Poppe tarafından nazikçe ikmal edilen tercüme ve transkripsiyon aşağıdadır:

1. *kanı kaçça barding ay-a dilberim*

2. *tudun-ka mu kirding ay-a dilberim*

Nereye ve ne zaman gittin, sevgilim?

Tudun'a vardın mı (veya eriştin mi) sevgilim?¹⁶

kelime Türkçeye geçti. es-Semerikandî'nin şiirine ilham verdiğini düşündüğüm *Kutadgu Bilig* (M. S. 1069) aşağıdaki bölümünde *göher* şeklinde geçer.

Sadece akıllı adam (*uquşluğ*) kıymetini bilir (*qadrini*) aklın (*uquş*);

Eğer birisi bilgiyi (*bilig*) satsaydı, bilge adam (*bilge*) satın alırdı.

Bunu kıyaslayarak şair sözlerini söyledi.

O, ifadesi ve konuşmasıyla kıyasladı. (böylece):

Sadece bilgili bir adam (*biliglig*) bilgi denen şeyi bilir;

Bilgisiz (*biligsiz*) bilginin anlamını nasıl bilebilir?

Aptal adam (*telve*) bilginin değerini nasıl bilebilir?

Eğer bilgi bir yerdeyse, o (sadece) bilgili adamın gösterdiği yerdedir.

Bilgili adam bilginin kıymetini bilir.

Sadece sarraf (*köher*) cevherin (*göher*) değerini bilir.

Ben *Kutadgu Bilig*'in Malov metnini takip ettim. Bk. *Pamyatniki*, s. 247 (metin), s. 273-274 (tercüme) ve s. 378'deki *gohär*, -*göher* kelimesi *Mukaddimatü'l-Edeb*'te de vardır, fakat *gewher* şeklindedir. (Bk. N. N. Poppe, *Mongol'skiy slovar mukaddimat al-adab*, M.-L., 1938, s. 172-185.

14 *tendeçe, kariyu*, Kelime-kelime: 'o ondan döner (veya geri gider)'.

15 *bilgün* için *bilgün* (=bilig-ün), şüphesiz yazım hatasıdır. Prof. Poppe'nin belirttiği üzere, geniş zaman-daki şu fiile ait sonlardan olan -*yu* "mantiki neticelerin geniş zamanının oluşmasına hizmet eder ve çok sık görülür" (15 Haziran 1967 tarihli mektubu; ayrıca bk. N. Poppe'nin, *Grammar of Written Mongolian*, Wiesbaden, 1954'e de bk § 349, 586.

16 Prof. Poppe (15 Haziran 1967 tarihli mektup)ta: "*Tudun* iyi bilinen kadim Türkçe ve Uygurca ünvan-dır. Radloff bunu *Wörterbuch* II, s. 1495'te 'eine Würde' diye tercüme eder. *Tudun* bölgelerin valile-ridir. *Tudun* hakkında V. Thomsen'e bk. *Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées* (=MSFOu., V) Helsing-fors, 1896, s. 59 n. 1; C. Brockelmann, *Mitteltürkischer Wortschatz nach Maḥmūd al-Kāšgarī Divān Lugaṭ at-Turk*, Budapest-Leipzig, 1928, s. 216. Bu başlık, T'u-chüeh 突厥 deki Çin kaynaklarında çok iyi ispatlanmıştır. t'u-t'un şekli (A. C. *t'uo-d'uan) 吐屯 bk. E. Chavannes, *Documents sur les Tou-kiue (Turcs) occidentaux*, St. Petersburg, 1903, s. 372; J. R. Hamilton, *Les Ouighours à l'époque des Cinq Dynasties d'après les documents chinois*, Paris, 1955, s. 97 ve n. 3, 139.

بالمد
 فاذا كان في الفراق عناق
 جعل الله كل يوم مفارق
 عيس
 بالجمه
 بدر كرم رو اش باد بر نور
 مر اسواه سدی داد مشهور
 صار دی دولتار بکیر جوز تیر
 سرادر لوی صاحب دولتار کیم
 عیس
 بالترک
 منو منم و نه منم موما و نه موما
 منم منم و نه منم موما و نه موما

[illegible]

MUHAMMED ES-SEMERKANDÎ ÇOK DİLLİ BİR ŞÂİR MİYDİ?*

Turhan GENCEVİ

Cüveynî'nin *Târîh-i Cihân-Güşâ* adlı eserinin bir kopyasının sonunda Arapça, Farsça, Türkçe ve Moğolca olmak üzere dört ayrı dilde yazılı mısraların varlığından ilk bahseden Edgar Blochet'dir.¹ Blochet, bu mısraların yazarı olarak, metni 1 Cemâdî, II, 724 (26 Mayıs 1324)'de Mardin'de istinsah eden ve Muḥammed Bahşî rahlâsî ile tanınan, Muḥammed b. 'Ömer b. Ḥasan b. Maḥmūd b. 'Abd el-Ġâfūr el-Semerḳandî'yi göstermiştir. Blochet 34 yıl sonra Bibliothèque Nationale'in Farsça yazmalarının kataloğunu yaparken bu ketebeyi daha dikkatle ve yakından incelemiş, önceki 'Abd el-Ġâfūr okuyuşunu 'Abd el-'Azîz olarak düzeltilmiş ve Muḥammed es-Semerḳandî'yi bu mısraların yazarı değil müstensihî ve yazmanın sahibi olarak kabul etmiştir.² Bu Moğolca şiiri Muḥammed es-Semerḳandî'nin eseri olarak kabul eden Hambis³ ve Poppe⁴, bir öncekinden sözsüz bir çekilme olan Blochet'nin sonraki ifadesini açıkça dikkate almamışlardır.

Igor de Rachewiltz, bu sayfaların bir fotokopisini elde etmiş ve son bir makalesinde Arapça ve Farsça şiirleri bir kenara bırakarak, Moğolca bölümü transkripsiyonlamış ve tercüme etmiş, aynı makalede Poppe de Türkçe bölümün tercüme ve transkripsiyonunu ikmâl etmiştir.⁵ Yazar, Blochet'in ikinci bildirisine pekâlâ vakıf olmakla birlikte -ki kendisi Blochet'i en uzun şekliyle (*in extenso*) iktibas etmiştir- bütün bu dört şiirin asıl yazarlığını Muḥammed el-Semerḳandî'ye atf etmiştir. Benim fikrime göre, bu makalenin esas değeri, yazarın şiirlerin tıpkıbasımını bize ilk kez temin etmesi gerçeğidir. Bu durum ilgi çekici belgenin bütününe tam olarak incelenmesi için fırsat verir.

* Tourkhan Gandjei'nin bu makalesi (*İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XVIII, s. 53-56)'daki "Was Muḥammad al-Samarḳandî a polyglot poet?" başlıklı İngilizce aslından Türkçeye Ayşe Gül Sertkaya tarafından çevrilmiştir.

1 *Introduction à l'histoire des Mongols de Fadl Allah Rashid ed-Din*, Leiden-London, 1910, s. 117.

2 *Catalogue des manuscrits persans*, Paris, 1934, s. IV ve 253-254.

3 *Grammaire de la langue mongole écrite*, Paris, 1945, s. 92.

4 "Stand und Aufgaben der Mongolistik", *ZDMG*, 100, 1950, s. 58.

5 "The Mongolian poem of Muḥammad al-Samarḳandî", *Central Asiatic Journal*, 12 (1969), s. 280-285.

(A) Arapça

فاذا كان في الفراق عناق جعل الله كل يوماً فراق

‘Eğer ayrılığın sonunda kucaklaşmak varsa,
Allah her günü bir ayrılık günü yapsın.”

(B) Farsça

پدر کز من روانش باد پر نور مرا پیرایه داد مشهور
که از بی دولتان بگریز چون تیر سرادر کوی صاحب دولتان گیر

Baba, onun ruhu içime ışık saçsın,
bana bilgece, meşhur bir öğüt verdi.
“Şanssız olanların arasından ok gibi sıyrıl (ve)
evini şanslıların semtinde yap”.

Bu iki mısra Nizâmî’nin *Hüsrev ü Şîrin*’indendir. Bu çalışmanın edisyon kritiğinde, *sarâ* yerine hâlâ mevcut olan en eski yazmanın (763/1362 tarihli) okunuşunu ifade eden, *buna*’ya ve sonraki yazmanın varyantları olarak *apparatus* içindeki *sarâ* ile *vaṭan*’a rastlıyoruz.⁶ Şimdi bu belgede *sarâ*’nın ortaya çıkışı ki en eski yazmadan yaklaşık 40 yıl daha eskidir, metindeki okuyuşun restitüsyonunu doğrular.

(C) Türkçe

Prof. Poppe bu beyti aşağıdaki gibi transkripsiyonladı ve tercüme etti:

kanı kaçça barding ay-a dilberim
tudun-ğa mu kirding ay-a dilberim

Sevgilim, nereye ve ne zaman gittin?
Eriştin mi (veya ‘vardın mı’) Tudun’a sevgilim?

İkinci mısraın tercümesi ikna edici değildir. ‘Pek yaygın Eski Türkçe ve Uygurca bir unvan’ olarak izah edilen *tudun* kelimesi bu bağlamda bahis mevzuu olamaz. Bundan başka *kir-* fiili basit olarak “girmek” demektir ve “ulaşmak, varmak” değildir. Bu metindeki *tudun* ve *tutun*’u *tutuk* (örtü, perde) yerine bir yazım hatası olarak sayıyorum. Bu yüzden tercüme şöyle olmalıydı: “Örtündün mü? (kendini gizledin mi) oh sevgili?” *ay-a* için *ayā* (<Farsça) oku. Bu şiir Türkçede (6+5) 11’li hece ölçüsü olarak mütalâa edilebilen, epik *mutekârib* tarzında yazılmıştır.

(D) Moğolca

De Rachewiltz metnin 6. kelimesinden sonra noktalama işareti ihtiva eden 3 satırını ayırır. 4 mısra içinde 1., 3. ve 4. satırların aliterasyonlu olduğunu belirtir ve aşağıdaki transkripsiyon ve tercümeyi verir.

bilig nigen dalai buyu
gögar tendeçe qariyu
bilgün yosuni
biligtü kümün medeyü

Bilgi bir denizdir.
 Cevher onun önünden çekilir.
 Bilginin yasasını
 Bilge kişi bilir.

Gögar'ı *güher* oku, bu Farsça *gauharden* değil, ama kısaltılmış şekli olan *guhar*'dan ödünç bir kelimedir. İslâmî dönemdeki Uygur el yazmalarındaki ğ, ğ ve k'ın yanı sıra, h, h, x ve 'ayını ifadede kullanılır. Yazarın şiirin aliterasyonlu olduğu varsayımı bir göz aldanmasıdır. Moğolcadaki (ve Türkçedeki) aliterasyon, aynı kelimenin tekrarı sonucunda olmamak şartıyla harflerin (ünlüler söz konusu olduğunda) veya ilk ünsüzlerin takip eden ünlüleriyle özdeşliğinden oluşur. Burada üç defa tekrarlanan *bilig* kelimesidir.

Bu gelişmemiş şiir kıtasındaki Farsça *guhar* kelimesinin mevcudiyeti ve Moğol şiirinin iki ana karakteristiği olan aliterasyon ile paralelizmin yokluğu, beni bu metnin Farsça bir şiirin tercümesi olduğu düşüncesine sevk ediyor. Eğer bu doğruysa, yazmanın 2. satırındaki noktalama işareti 2 Farsça beyit arasındaki ayrıma delâlet edebilir ve 2. satırın farazi izahına izin verir ki aksi taktirde anlaşılması güçleşir. *qari-*“geri dönmek” demektir, bizim metnin bağlamında anlamı “geri dönmek” olmayan ama “dışarı çıkmak, ortaya çıkmak” olan bir fiile ihtiyacımız vardır. Bu Farsça birleşik fiil *bar-âmadandır*. Tercüman *bar-âmadan* ile *bâz-âmadan* fiillerini karıştırmış olmalı sonraki fiil “geri dönmek” anlamındadır.

* * *

Gerçek şu ki Muhammed el-Semerqandî'nin kitabın sonunda kendisine sadece istinsah eden (*kâtip*) demesi onu yukarıdaki mısraların yazarı olmanın dışında tutmak için uygun olacaktır. Gördüğümüz kadarıyla Farsça mısralar Nizâmî'nindir. Meşhur bir sufi tasavvurunu ihtiva eden Arapça mısra, onu istinsah etmede büyük gramer hatası yapan bir adama zor atfedilir. Türkçe ve Moğolca mısraların müellifi o ise, şüphesiz onları, düzgün bir şekilde formüle ederek veya kitabın sonunda muharrirliğini ima ederek takdim etti.

Bu şartlarda Muhammed es-Semerqandî muhtemelen şâir değildi, ancak hem Arapça hem Uygurca el yazmalarını yazımda usta olan hem de şâirlikle ciddi bir ilgisi ve İlhanlı hükümdarlığı döneminde kullanılan dört dile yakınlığı olan bir *bahşı* idi.